

szükséges ennyire evidens példákat felsorakoztatni, hiszen ahogy arra a már említett Biró Tamás Sándor, illetve Paksi Dániel is rámutatnak, a madarak röpte, a vastaps, valamint a hó mind olyan emergens jelenségek, melyek komplex rendszereket implikálnak.

Mindezek után közelebb kerültünk ahhoz, hogy megválaszoljuk jelen recenzió fő kérdését: milyen feltételek mellett jelenthető ki a kötetről, hogy maga is komplex rendszer? A szükséges, de nem elégséges feltételeket már ismerjük, illetve az előbbieknél során a genetikus feltételekhez is közelebb kerültünk. Az, hogy a kötet, mindenféle olvasótól függetlenül, önmagában komplex rendszernek tekinthető-e, tárgyaltalan kérdés. Ez elsősorban nem különféle ismeretelméleti elgondolásoknak, hanem azon egyszerű ténynek tudható be, hogy a komplex rendszerek nem izoláltak – folyamatos kapcsolatban állnak a környezetükkel (a külső és belső viszonyának komplex alakzatairól Losoncz Márk tanulmányában olvashatunk). Ennek fényében kell pontosítanunk a kezdeti kérdést: elsősorban nem a kötetnek mint önmagában álló, vagyis izolált rendszernek a komplexitására kell rákérdeznünk, hiszen ez abszurd lenne. A kérdésnek valójában annak a szövevényes hálózatnak a komplexitására kell rákérdeznie, melyet a kötet a környezetével (alkossák ezt olvasók, más kötetek, konferenciák, előadások, dialógusok, szövegek, esetleg különféle gyakorlatok) együtt alkot. A komplexitás ősjelensége pedig csak akkor tud ebben a komplex hálózatban felcsillanni, ha azon

nem kerekedik felül semmiféle transzcendens princípium – a tudományköziség alapjának módszeres keresése pedig éppen egy ilyen princípiumhoz vezetne. Úgy kell tehát ehhez a hálózathoz olvasóként csatlakoznunk, hogy ne romboljuk szét a rendszer immanenciáját: magunknak is a rendszer részévé kell válnunk. Ezen törekvésünkben nagyban segíthet, ha ismerjük azokat a poszthumanista fordulatokat (és az ezekben gyökerező deszubjektívációs technikákat), melyek mindenféle antropológiai (vagy akár ontológiai) excepcionalizmussal és humanizmussal szembefordulnak (ezeket a fordulatokat járja körül és vizsgálja a komplexitás perspektívájából Horváth Márk és Lovász Ádám tanulmánya). A komplex hálózaton rizomatikusan átvillanó nomád jelek, az alkotórészek között végbemenő különféle passzív asszociációk és kapcsolatok, konjunktív és diszjunktív szintézisek tekinthetők azoknak a genetikus lehetőségfeltételeknek, melyek valamelyest megmagyarázhatják egy emergens jelenség felvillanását. A kötet kísérletező olvasókat kíván: olyan olvasókat, akik nyitottak a deszubjektíváció különféle módozataira, akik nyitottak a térképalkotásra, akik szívesen olvasnának a komplexitás problémakörének különféle aspektusairól úgy, hogy közben gyakorolják is a leírtakat – egyszerűen olyan olvasókat, akik szívesen válnának egy komplex rendszer részévé.

Ilyés Zalán-György

A kultúráról gyakorlati(as) megközelítésben

Az interkulturalitás és a posztkulturalitás határán (Hagyománykritikai és aktuálfilozófiai vizsgálódások).
Szerk. Veress Károly, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kvár, 2021, 201 old.

Az Egyetemi Műhely Kiadó által 2021-ben megjelentetett *Az interkulturalitás és a posztkulturalitás határán (Hagyománykritikai és aktuálfilozófiai vizsgálódások)* című tanulmánykötet egyaránt változatos témákban és stílusokban. Sokkal inkább támaszkodik

a szerzők empirikus tapasztalataira, mintsem bonyolult fogalmak hosszas definícióira. A tanulmányok többnyire olyan témákkal foglalkoznak, melyek vizsgálata szubjektív tapasztalati síkon is szükség-szerűnek bizonyul.

Vencz Balázs (2001) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár, venczbalazs@gmail.com

Bár a kötet kutatási területekben és témákban a lehető legszerteágazóbb, mégis összefüggő rendszert alkot, melyen keresztül elgondolkodhatunk korunk legfontosabb kérdésein. Az összeválogatott szövegek előnye, hogy nem pusztán a szakképzett, szűk akadémiai kör számára fogyaszthatók, hanem olyan kérdések is felmerülnek bennük, melyek szélesebb társadalmi érdeklődésre is számot tarthatnak. Felbukkannak a kötetben politikai filozófiai, etikai, esztétikai és gazdaságelméleti kérdések, valamint egy beszámolót is elolvashatunk az 56. és 57. Velencei Biennálé politikai-művészeti felhozataláról.

Az első írás *Posztkulturális és disszenszus* címmel Bakcsi Botond tollából származik. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a különböző civilizációk közti eltéréseket csupán kulturális fogalmakon keresztül lehet-e tárgyalni, vagy ez inkább csak a nyugati ember rögeszméje. Azt a kölcsönös meg nem értettséget próbálja új keretbe helyezni, ami a nyugati ember és az iszlám civilizáció között húzódik. Bakcsi Botond nem keres új megoldást erre a kérdésre, hanem csak annak a problematikusságára világít rá, hogy az ehhez hasonló premisszákból való kiindulás nem vezet mélyebb megértéshez, hiszen maga a kultúra fogalma a modern nyugati ember világban való elvesztettségének szimptomája, mint ahogy azt Márkus Györgyre hivatkozva állítja a szerző. Márkus György szavaival élve „az ember ember volta problematikussá vált”. (13.) Ugyanakkor arra a problémára is reflektál, hogy a francia demokráciában (és nem csak!) fontos szerepet betöltő laicitás elve, habár teret ad bizonyos emancipációs törekvéseknek, azoktól, akik nem vettek részt ebben a megállapodásban, elzárja ezt a lehetőséget.

A második tanulmány Láng Márk jegyzi, és a „... gyűlöld azt, akit szeretsz, a szereteten innen és túl” címet viseli. A dolgozat a kierkegaard-i szellemi hagyomány egyik fontos részét, a szeretet fogalmát taglalja, ugyanakkor Adornónak a dán filozófusról alkotott véleményére is reflektál, és S. Žižek kereszténykonceptióját is bemutatja. Ezzel egy időben pedig a szerző arra törekedik, hogy Kierkegaard individualista filozófiájának egy társadalmi-szociális olvasatot adjon. Kierkegaard *A szeretet*

cselekedetei című könyvében meghatároz kétfajta szeretetet, melyeket szembe is helyez egymással. Az egyik a természetes szeretet, a másik pedig az agapé. Ez utóbbit leginkább Ábrahám példáján keresztül sikerül bemutatnia, hiszen az igazi szeretet az Istenben való feltétlen bizalom. Adorno ezt a felfogást mélyen kritizálta, mert a pogányságba és a mitikus világba való visszahullásként fogta fel. Amennyiben mindenkit egyenlő mértékben szeretünk, úgy kell kezelnünk embertársainkat, mint holmi halottakat, és ily módon a többi ember a szubjektum omnipotenciáját hivatott szolgálni. Žižek ezzel szemben a páli kereszténységet kiútnak véli a kapitalizmus ördögi köréből, hiszen az radikalizmusával és az anyagiaság teljes megtagadásával szemben áll minden fennálló renddel.

A harmadik tanulmány szerzője Vincze Csilla, a címe *Személy és egzisztencia*. Talán neki volt a legnehezebb dolga, hiszen egy olyan koncepciót igyekezett bemutatni, melyet elméleti síkon nehéz megvédeni. A felsorakoztatott érvek hallatán hajlamosak vagyunk kételkedni mondván, hogy „honnan tudod?”, és közben nem vesszük észre, hogy az életet nem elképzelni kell, hanem megélni és cselekedni. Vincze Csilla Nicolai Hartmann és Viktor E. Frankl filozófiájának hasonlóságain keresztül keresi a választ arra a kérdésre, hogy mi befolyásolja az emberi döntéshozatalt. Mindkét gondolkodó kapcsán arra a fontos következtetésre jut, hogy az ember a priori szabad, hiszen egyrészt értelmes lény, másrészt pedig erkölcsi szubjektum, aki saját értékekkel rendelkezik. A szerző az ideák világához kapcsolódó hartmanni értékétikát elválaszthatatlannak tartja Frankl azon elképzelésétől, hogy az ember értelmén keresztül formálja saját életét, hiszen megfontolandó kérdés, hogy „lehet-e érték az, amit az egyén nem talál értelmesnek?” (57.)

A kötetben negyedikként megjelent írás Lakatos Istvántól származik, és *A „mérhető” lét keretszerkezete József Attila Téli éjszakájában* címet viseli. Hagyományosnak tekinthető verselemzést olvasunk, ahol a szerző részekre osztja a verset, tematizálja ezeket, magyarázza a motívumokat és szimbólumokat; de ezzel egy időben a magyarázatokhoz segítségül hívja

a heideggeri ontológiát. Mivel a versben felbukkanó archetípusokat a heideggeri filozófiából vett fogalmaknak felelteti meg, többről beszélünk, mint egy verselemzésről, hiszen a József Attila-költeményt a német filozófuson keresztül magyarázza és fordítja. Inkább egy egymásba szövődő oda-vissza játékról van szó, melyet ha megértünk, mélyebb betekintést nyerhetünk mindkét szellemi világba. Legyen a világ bármilyen kietlen, fegyelmezetttségünkön keresztül birtokolhatjuk azt, hiszen az érzelmeinktől való megszabadulásunk folytán jut(hat)unk el a megértéshez, ami jelenthet rezignációt, de egyben az alakításnak is a lehetőségét.

Az ezt követő dolgozatot Kovács Attila írta, és *A fogyasztás szubsztancializmusa és a boldogság ígérete* címen jelent meg. Írásában amellet érvel a szerző, hogy a fogyasztás mint olyan mára megszűnt annak lenni, mint ami a kapitalizmus kezdetén volt. Szimbolikus jelentést kapott, hiszen vágygá változott, és egy kvázi vallásos tevékenység szintjére emelkedett. Elméletének központjában az a körkörös társadalmi cselekvések által kialakított *homo consumericus* áll, mely egyedi jelenség a világtörténelem színpadán. A modernitás előző szakaszaiban a termelés a „normális” igényekhez igazodott, de a posztmodern időszakban, amikor a vágyak teljesen elszabadulnak, az egyes individuumból elvárásai válnak döntővé. Ugyanakkor egy jóléti társadalomban, ahol tömegek számára biztosítottak a szükségesnél sokkal jobb életfeltételek, a cégek életben maradásuk céljából kénytelenek bebeszélteni hiányérzeteket kelteni a kollektív tudattalanban. Ugyanakkor azzal a paradoxális helyzettel kell szembesülnünk, hogy az, ami társadalmunkban szembemegy a hedonizmussal és a konzumerizmussal, valójában pontosan ugyanúgy fogyasztási cikké vált, mint a Coca-Cola vagy a Nike.

A következő tanulmányt – *A társas média és a demokrácia* – Lőrincz-Márton Adél írta. A szerző abból a premisszából indul ki, hogy a 21. században a határok felbomlásával, a már eddig is nagynak számító nemzetállami közösségek is felbomlottak, és polgáraik eltávolodtak egymástól. Ennek

köszönhetően megnőtt a politika iránt érzett kollektív apátia, ami többek között a választásokon való alacsony részvételben nyilvánul meg. Ez a közhangulat Lőrincz-Márton Adél szerint könnyen egypártrendszerek kialakulásához vezethet, mert a közösségek nem büntetik a rossz kormányzást. A szerző szerint az internetben megvan a szükséges potenciál, hogy újraszervezze a széthullott közösségeket, hiszen ebben a virtuális térben az egyén cselekvőként is fellép, nem pusztán megfigyelőként, mint a televízió és a rádió esetében. Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az internet önmagában nem megoldás, hanem inkább lehetőség, amelyet helyesen kell használni annak érdekében, hogy politikai közösségek kovácsolódjanak össze olyan kérdések mentén, melyek széles tömegeket érintenek.

A hetedik írás inkább beszámoló, mintsem tanulmány, hiszen Hausmann Cecília az 56. és 57. Velencei Biennálé alap gondolatát és kiemelkedő alkotásait mutatja be az olvasónak. Ilyen például az Arany Oroszlánt elnyerő Adrian Piper „Everything Will Be Taken away” című alkotása vagy Sammy Balóji légi felvételei a belga kongói (még ma is létező!) szegregációról, mely *Essay on Urban Planning* címet viseli. A szöveg címe *Szuperközösségek és a világ jövődei*, mely a kiállításon megjelent esszékötet (*Supercommunity-Diabolical Togetherness in Contemporary Art*) legfőbb üzenetét viszi tovább. A globalizáció hatására eltörlődtek a kulturális és országhatárok, éppen ezért a földgömb összes pontján az emberek hasonló problémákba ütköznek a mindennapjaikban. Hatalmas háló piciny részei és rabjai vagyunk egyszerre mindannyian, és az egyetlen dolog, amit tehetünk az, hogy megpróbáljuk megérteni az ok-okozati összefüggéseket világunkban. Ebben segítenek számunkra a politikai tartalmú művészeti alkotások, melyek nem pusztán egy társadalmi, történelmi problémáról rántják le a leplet, hanem elvezetnek e jelenségek kialakulásának a megértéséhez is.

A nyolcadik tanulmány *Üdvtörténet és melankólia. Boris Groys a kiállított tárgyról* címen jelent meg Molnár Péter tollából. A dolgozat azt a

fő témát járja körül, hogy Boris Groys milyen két mozzanaton keresztül interpretálja a tárgyakat. Egyrészt Duchamp-ra és Warholra támaszkodva amellel érvel, hogy a fogyasztói társadalomban minden legyártott használati cikk ready-made jelleggel bír, azaz egy művészeti kiállítás részét képezheti. Másrészt pedig a művészeti alkotásokkal (ready-made tárgyak) kapcsolatban mindig felmerül egy utópisztikus perspektíva, amely eddig a jövőre reflektált, de napjainkban már a jelen sötéttségében és pesszimizmusában merül ki. A modern kor az anyag halhatatlanságában (körforgás) hisz, éppen ezért ezt akarja megőrizni. A szerző arra is utal, hogy a múzeumból mauzóleum lesz, hiszen a tárgyakon keresztül mintha a múlt emlékét kívánnánk megőrizni a jelen számára. A ready-made művészeti alkotásokban összemósodik a művészet és az ember tere, a művész elveszti kitüntetett pozícióját. Ugyanakkor ez a mozzanat azt is jelenti, hogy a muzeális környezetben az általunk is használt hétköznapi tárgyak olyasmit mutatnak meg magukból, amit alkalmazásuk közben nem.

A kilencedik tanulmányt – *Saját képek* – Fám Erika jegyzi. Wittgensteinből, Jungból és W. T. J. Mitchell neoplatonikus képelméletéből kiindulva a szerző arra kérdez rá, hogy pontosan mik is nevezhetők saját képeknek. Véleménye szerint egy fordított platonói művelet történik a saját képek gyártásakor, hiszen bizonyos empirikus tapasztalatoknak a pszichológiai feldolgozása rejlik bennük. Ezek és nem az ideák teszik lehetővé az általunk megtapasztalható valóság létezését. Fontos megjegyezni, hogy a saját képek horizontálisan és vertikálisan is egymásba szövődnek, hálót alkotnak, amelyet köznyelven tudatnak nevezünk. A saját képek kutatására nincsenek komoly, tudományos ismereteink, de megértésükhöz szükséges a pszichoanalízishez, a filozófiához és saját magunkhoz is fordulnunk. A saját képek életünk végéig „velünk vannak”, folyamatos mozgásban alakulásban léteznek, ahol bizonyos részek elhomályosodnak, míg mások felerősödnek, vagy új tapasztalatokkal bővülnek.

A következő dolgozat *Az „inter” az olvasás tapasztalatában* címet viseli. Ebben a szövegben

Dénes Gabriella, a szerző azt az egyszerre specifikus és általános kérdést járja körül, hogy a kommunikációs színtér milyen lehetőséget kínál az idegenség megtapasztalására az *Új Kelet* cionista kolozsvári napilap olvasása közben.

A hermeneutikai kultúraszemlélet hozadékai című tizenegyedik és egyben utolsó dolgozat szerzője Veress Károly, aki egyúttal a kötet szerkesztője is. A szerző röviden összefoglalja a hermeneutikai kultúraszemlélet előnyeit, és külön reflektál arra a tényre, hogy ez a csupán pár évtizede létező humán szakterület mekkora hatalmas potenciállal rendelkezik a művészetek, a társadalomtudományok és a filozófia számára. Bemutatja és időrendi sorrendbe helyezi azokat az esztétorténeti felfogásokat, melyek megelőzték és lehetővé tették a hermeneutikai kultúraszemléletet. Ugyanakkor szembe is helyezi a kultúra hermeneutikáját a modern, tudományos egzaktuságra törekvő felfogással, hiszen a hermeneutika olyan tapasztalati síkokat szabadít fel bennünk, melyekkel mindig is rendelkezünk, még ha a modernitásra jellemző törekvések háttérbe is szorították azokat. A tanulmány másik fontos gondolata az *interkultúra* fogalmára való utalás, amely új, hermeneutikai megvilágításba helyezi magát az interkulturalitást. Ez egy olyan vizsgálódási pozíciónak a felvételére utal, melyben tudatosíthatjuk magunkban, hogy a multikulturálisá vált közös világunkban abszurditás egy számunkra idegen kultúrát pusztán a sajátunkon keresztül megérteni. A kulturális nyitottság azt igényli, hogy úgy próbáljuk megérteni a *másik* értékeit, ahogy *ő* (ők) látja azokat.

A globalizáció e kitágult térben kérdés, hogy egyáltalán tudunk-e filozófiai problémákat felvetni anélkül, hogy ne érintenénk „a kultúra” fogalmát. Létezik-e kérdés a kultúrán kívül, vagy inkább az a helyzet, hogy mára már ez a hatalmas háló a valóság összes szegmensét befedi? Nem áll módomban e kérdést eldönteni, de jó, ha az olvasó is elgondolkodik rajta, amikor e kötet valamely példányát a kezébe veszi.

Vencz Balázs